

УДК [378.14:004]37.048.4-057.875

Г. О. Шліхта,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Рівненський державний гуманітарний університет)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуто основні соціально-психологічні аспекти професійної орієнтації учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів. Виявлено основні соціальні проблеми адаптації випускників на основі досвіду працівників Рівненського міського центру зайнятості. Проведено короткий аналіз професійної орієнтації як найважливішої умови засвоєння компетенцій професійного самовизначення.

Постановка проблеми. Актуальність уваги до проблем профорієнтації обумовлена складною соціально-економічною ситуацією в суспільстві та економіці. За останні роки загальноосвітні установи орієнтували своїх випускників, в основному, на вступ до вищих навчальних закладів. Такий профорієнтаційний напрямок збігався з бажанням переважної більшості батьків та стремліннями самих учнів, у свідомості яких міцно закарбувалася думка про те, що середня освіта – це шлях тільки у сферу розумової праці. Поступово ці погляди поширились у масовій свідомості, що в остаточному підсумку призвело до дефіциту багатьох робочих спеціальностей, особливо в будівельній сфері [1].

Метою нашої статті є виокремлення виховання інтересу до робітничої професії, що вимагає не тільки спеціальної спрямованості профорієнтаційної роботи як одного з соціально-психологічних аспектів профорієнтації для проведення означеної діяльності в загальноосвітніх закладах.

Профорієнтація – це спосіб знайти соціально схвалювані сфери самоствердження для підлітка, які впливають на вибір старшокласника своєї майбутньої професії. Профорієнтація, будучи цілісною системою, складається з взаємозалежних підсистем (компонентів), об'єднаних спільністю цілей, задач і єдністю функцій.

Вивченням цього питання займалися такі вчені, як Д. Супер, Е. А. Климов, Р. Хейвігерст, Дж. Холланд, Л. Йовайши, Р. М. Шаліонов, Н. Л. Іванова, С. Е. Феськіна, Н. В. Комусова, Н. В. Кузьміна та інші.

У даний час професійна орієнтація багато в чому визначає професійну самосвідомість людини, його професійне самовизначення і професійний вибір.

Задача психолога в цій ситуації полягає в тому, щоб дати людині психологічні засоби прояву його особистісних проблем, пов'язаних із професійним самовизначенням. Психологи можуть на основі діагностики цих психологічних проблем допомогти людині в здійсненні професійного вибору, або забезпечити передумови до здійснення цього вибору в майбутньому. Таким є основний психологічний аспект проблеми профорієнтації та його розв'язання в загальноосвітньому закладі.

Що може зробити в цьому напрямку шкільний психолог?

По-перше, масове анкетування старшокласників; по-друге, масова діагностика професійних схильностей і інтересів; по-третє, профорієнтаційні бесіди та групові консультації у старшокласників, по-четверте, профорієнтаційні ігри; по-п'яте, індивідуальні психологічні консультації з проблем професійного вибору [2].

На жаль, більшість випускників загальноосвітніх, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів не мають достатньої інформації про потреби ринку праці; не можуть урахувати особливості соціально-економічних умов, які визначають вид і характер професійної діяльності; не мають ціннісних уявлень про саму професію, зміщаючи орієнтири на досягнення тільки меркантильних бажань. Можна стверджувати, що професія для молоді вже виступає тільки як засіб для досягнення бажаного способу життя, без урахування її соціальної та ціннісної значущості. Це підтверджується як науковими дослідженнями в галузі професійного самовизначення, так і багаторічним досвідом організації профорієнтаційної роботи, проведеної міськими та обласними центрами зайнятості.

Відповідно до означеної проблеми у Рівному було започатковано профорієнтаційні семінари для батьків старшокласників працівниками Рівненського міського центру зайнятості, які допомагатимуть батькам у виборі професій для власних дітей.

На профорієнтаційних семінарах для батьків старшокласників обговорюються проблеми вибору майбутньої професії школярами, вплив на цей вибір з боку батьків, мотиви, які керують вибором, та помилки, яких припускаються учні, обираючи фах. Особливо жваво батьки обговорюють поняття престижності професії та необхідність набуття вищої освіти. Їх цікавить ступенева освіта, поняття суміжних фахів, ймовірність працевлаштування.

Спеціалісти центру зайнятості акцентують увагу батьків на відповідальності за причетність до майбутнього вибору дитиною професії, а значить і за те, як складеться її подальша доля. Батьків також інформують про послуги служби зайнятості молоді, можливості консультування і професійної

діагностики, знайомлять з великим банком описів професій, довідників, відеофільмів, які можуть допомогти при виборі професійного шляху.

Зустрічі з батьками організуються як у центрі зайнятості, так і під час проведення батьківських зборів безпосередньо в загальноосвітніх навчальних закладах міста. З початку року проведено уже чотири профорієнтаційні заходи з батьками в центрі зайнятості та 14 – у школах Рівного.

Основною причиною такого новаторства стало проведене у квітні 2010 року анкетування "Вивчення професійних намірів випускників" на базі загальноосвітніх закладів м. Рівного співробітниками міського центру зайнятості.

Результати анкетування показали, що не визначилися у виборі професії 40% учнів базових шкіл, і 25% учнів загальноосвітніх шкіл. Школярі недостатньо поінформовані про професії, вагаються в професійному виборі, погано знають свої здібності та нахили.

Більше ніж 70% батьків старшокласників, які звернулися в 2010 році в Рівненський обласний та міський центри зайнятості населення за допомогою у виборі професії, відзначали, що соціально-педагогічні й психологічні служби загальноосвітніх установ не надають учням належної допомоги в професійному самовизначенні. Це, у свою чергу, не може не позначитися на стійкості професійного вибору, що призводить, як правило, до часткої зміни професійного фаху, соціальної дезадаптації випускників загальноосвітніх, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів.

На такий стан справ накладає істотний відбиток відсутність взаємозв'язку між ринком професій і ринком освітніх послуг, волею професійного вибору й вибору освітнього маршруту, який формує соціальну й особистісну відповідальність за власний вибір, до якого, як правило, слабо підготовлені як випускники загальноосвітніх установ, так і випускники установ професійної освіти. Тому в суспільстві поширений принцип "лотерейного квитка", що використовують при виборі професії та освітнього маршруту випускники загальноосвітніх закладів.

Зазначені фактори призводять до появи надлишку фахівців в одних галузях народного господарства та дефіциту окремих фахівців – в інших. Це, безумовно, позначається на ефективності економічного розвитку країни. Так, на сьогоднішній день в м. Рівне 20-25 тисяч вільних робочих місць, кожна четверта вакансія – будівельна. Робітники потрібні в промисловості, на транспорті, у сфері послуг. Крім того, на деякі спеціальності в даний момент є попит, але відсутня пропозиція: це монтажники технічних систем, слюсарі-ремонтники, верстатники, електромонтери, малярі, різьбярі по металу, токарі, зварювальники та фрезерувальники 6-го розряду [3].

Економічний ефект профорієнтації хвилює й європейських фінасистів і економістів. Підраховано, що прибуток з'являється за рахунок того, що після якісно проведеної профорієнтаційної роботи не доводиться витратити кошти на:

- додаткове навчання молодих фахівців на робочому місці;
- компенсацію результатів їхньої неякісної праці;
- виплату соціальної допомоги безробітним громадянам;
- психологічну реабілітацію безробітних і пошук для них нової роботи;
- утримання штату й приміщень соціальних служб для безробітних [4].

У Японії підготовка кадрів починається з самого початку життя дитини, а у випускному класі учні складають іспит на зрілість професійного самовизначення. Досвід професійного самовизначення в США побудований на прогностичній основі, коли учень із навчальних предметів обирає тільки ті, що, на його думку, будуть потрібні для наступної професії, хоча таке стихійне самовизначення є однобічним і не може бути зразковим.

Шведська модель професійної орієнтації спрямована на "першорядне задоволення потреб суспільства в кадрах для того, щоб хоча б частково досягти другорядної мети – забезпечення волі вибору професії для індивіда" [5]. Відомий англійський учений А. Г. Уоттс вважає, що нова шведська система, можливо, являє собою найрадикальнішу в західному світі офіційну програму профорієнтації. У Швеції створена система, при якій потреба в кадрах і бажання молоді врівноважуються.

Підготовка молодого покоління в нашій країні до повноцінного життя в суспільстві, разом і до трудової діяльності й продовження освіти, визначена Законом України "Про загальну середню освіту" [6] як першочергове завдання в системі освіти різного рівня.

Характеристикою сучасного суспільства та сфери освіти XXI століття стає ринок компетенцій. З одного боку, це запропоновані навчальними закладами, в тому числі й загальноосвітніми, знання, вміння й навички, необхідні для освоєння предметних компетенцій у процесі навчання. З іншого боку, – це компетенції, якими вже володіють окремі індивіди, а також компетенції, яких вимагає сфера праці та в яких зацікавлені роботодавці, тобто так звані ключові компетенції [5]. "Компетенція – це загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які придбані завдяки навчанню. Компетенція не зводиться ні до знань, ні до навичок, бути компетентним не означає бути вченим або навченим; компетенція – це характеристики, які можна витягти зі спостережень за діями, за вміннями. Компетенція – це те, що породжує вміння, дію" [7].

У сучасних соціально-економічних умовах роботодавці зацікавлені в таких випускниках загальноосвітніх установ і установ професійної освіти, які мають високий рівень адаптивних, соціально-

трудова, інтелектуальна, психолого-педагогічна компетенція та компетенція інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що всі разом визначають структуру компетенцій професійного самовизначення, як однієї з різновидів ключових освітніх компетенцій у цілому. Можна стверджувати, що професійна орієнтація повинна стати найважливішою умовою засвоєння компетенцій професійного самовизначення, необхідних і для продовження "освіти через все життя", і для формування можливої соціальної установки старшокласників на входження до складу сучасного робітничого класу.

У професійній школі, коли вибір професії, здавалося б, уже здійснений, завдання професійної орієнтації змінюються, хоча мета – забезпечення можливості соціальної адаптації випускника – залишається такою, як і в загальноосвітніх закладах. Якщо в загальноосвітніх закладах профорієнтаційна робота спрямована на засвоєння компетенцій професійного самовизначення, підтримку вибору майбутнього фаху, освітнього маршруту та професійних проб для підтвердження правильності цього вибору, то в професійній школі – це самоствердження й самовдосконалення, прояв компетенцій професійного самовизначення в області обраної професії, пошук місця використання засвоєних професійних компетенцій.

На нашу думку, доцільно педагогічним колективам загальноосвітніх закладів, закладів дошкільної та додаткової освіти звернути увагу на один з соціально-психологічних аспектів профорієнтації, а саме – виховання інтересу до робітничої професії, що вимагає не тільки спеціальної спрямованості профорієнтаційної роботи, але й припускає одночасний комплексний вплив на масову свідомість, тобто цілеспрямовану роботу серед батьків і громадськості з підвищення оцінки, ступеня популярності, роз'яснення соціальної значущості робітничих професій у суспільстві [2].

Отже, управлінням освіти, педагогічним колективам загальноосвітніх закладів потрібно враховувати у своїй профорієнтаційній діяльності аспект акцентування уваги батьків і старшокласників на розумінні доцільності та життєвої значущості засвоєння початкових основ різного роду професій, запропонованих у якості початкової професійної підготовки в навчально-виробничих комбінатах, під час організації навчальних занять на навчально-виробничих об'єктах і в період проведення соціальних практик професійних проб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Збірник нормативних, інструктивних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян // Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається. – К., 1997. – С. 23–50.
2. Як зробити правильний вибір професії. Експрес-консультація // Вчимося жити самостійно: навчально-методичний посібник для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів Ж. В. Петрович, О. В. Безпалько, О. М. Денисюк та ін. – К., 2002. – С. 103–127.
3. Пилипчук О. Ф. Професійна спрямованість особистості, її сутність і проблема формування в процесі профорієнтаційної роботи / О. Ф. Пилипчук // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації: збірник наукових праць. Наук. записки РДП. – Рівне: РДП, 1999. – Вип. № 6. – С. 44–50.
4. Олександр О. А. Теория и отечественный опыт стандартизации образования в Республике Беларусь (к проблеме разработки классификаторов специальностей и квалификаций) / О. А. Олександр. – Мн.: УП "Технопринт", 2002. – С. 168–169.
5. Кооп У. Профорієнтація и рынок труда. Перспективы / У. Кооп // Вопросы образования. ЮНЕСКО. – 1990. – № 1. – С. 46–47.
6. Закон України "Про загальну середню освіту" від 13 травня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 28.
7. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 29–30.

Матеріал надійшов до редакції 18.08. 2010 р.

Шлихта А. А. Социально-психологические аспекты проведения профориентации в общеобразовательном заведении.

В статье рассмотрены основные социально-психологические аспекты профессиональной ориентации учеников старших классов общеобразовательных учебных заведений. Выявлены основные социальные проблемы адаптации выпускников на основе опыта работников Ровенского городского центра занятости. Проведён краткий анализ профессиональной ориентации как важнейшего условия усвоения компетенций профессионального самоопределения.

Shlihta A. O. Socio-Psychological Aspects of Career Counseling in a General Education Institution.

The article considers principal social psychological aspects of senior pupils' professional orientation in general educational institutions. The basic social problems connected with graduates' adaptation on the grounds of workers' experience in Rovno Municipal Employment Centre are revealed. Brief analysis of the professional orientation as the major condition of professional self-determination competence mastering is carried out.